

LADINA KEELE ÕPPIMISEST TEOLOOGIAS

Kaarina Rein. *Lingua Latina in theologia*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015. 247 lk.

Kaarina Reinu koostatud õpiku kohta on ühelt poolt kerge arvamust avaldada, teiselt poolt aga paneb raamat arutlema mitmete keeleõppimise küsimuste üle. Hakates koostama õpikut, seisab iga autor valikute ees, milles järgida traditsiooni ja milles lähtuda praegustest vajadustest. Ladina keele grammatika on ju sajandeid ikka sama ja selle esitamiseski korduvad traditsioonilised põhimõtted. Kus aga on toimunud olulisi muudatusi, eriti möödunud sajandi keskpaigast alates, on õpikute metoodiline külg ja suhestumine õpiku kasutajatega – mida tahaks allpool ka pikemalt vaadelda.

Kaarina Reinu koostatud õpiku vormilises küljes on kõik hästi välja tulnud. Õpiku struktuur on selge ja lähtub kindlast loogikast. Harjutused on koostatud asjakohaselt, grammatikaküsimusi käsitlevate peatükkide juurde on valitud huvitavaid lauseid, mida tuleb ladina keelest eesti keelde tõlkida. Eriti vajalik ja laiemaltki huvipakkuv on see osa, mis

toob sisse vastavalt õpiku suunitlusele hilisladina originaaltekstide katkendeid kirikuisadelt ja teoloogilistest tekstidest ning ladinakeelseid piiblikatkendeid. Õpiku lugeja leiab tekste, mida on sajandite jooksul kasutatud muusikas, oratooriumites, missadel jm, nt *Gloria*, *Agnus Dei*, *Sanctus*, aga ka *Te Deum*, *Requiem*, *Magnificat* jne. Ei puudu ka populaarse *Carmina Burana* tuntumad laulud. Nende leidmist õpikust hõlbus tab tekstide indeks. Nii on ladina keele kui niisuguse seisukohalt kõik korras.

Kuna õpiku fookuses on teoloogilised tekstid, siis on ootuspärane, et pööratakse tähelepanu ladina keele arengule pärast klassikalist perioodi ja kristluse levikuga toimunud muutustele. Siin tuleb mängu ka ladina kõnekeele ja kirjandusliku keele vahekorid ning vastastikune mõju. Rahvaladina ehk vulgaarladina keel, mille kohta on kristluse algussajanditeni vähe teada, hakkas klassikajärgsel perioodil allhoovuse seisundist üha rohkem pealispinnale kerkima ja mõjutama just kirikuisade väljendusviisi, vastandudes nii teadlikult paganlikule, st klassikalisele ladina keelele. Kuigi terminit *vulgaarladina*

keel (sermo vulgaris), mille alusel arenesid ka romaani keeled, on kritiseeritud selle halvamaigulise kaastähenduse tõtu, toetab selle kasutamist ometi piibli ühtlustatud ladinakeelse tõlke nimetus *Versio vulgata*, mis sai pühakirja ametlikuks versiooniks. Nende ja ka hilisemate arengute kohta annab Kaarina Rein ülevaate õpiku sissejuhatuses (lk 13–17). Keskendudes ladina keelele teoloogilises kontekstis, on keskmes *vulgaris*'e ja kirikuladina keele suhted ja eripära.

Nagu öeldud, on õpikus esitatud korrektned, kuid küsimusi tekib esitusviisi metoodilisest küljest vaadates. Raskusi võib tekkida selle õpiku järgi õppimisel: peamiseks vajakajäämiseks selles suhtes on selgituste ja arusaamist hõlbustavate näidete nappus. Autor on lähtunud traditsioonilisest ladina keele grammatika esitamise põhimõttest ja käib keele morfoloogilised alused läbi loogilis-formaalsel viisil. Selle raames puudutatakse õppetükkides (*lectiones*) mõningaid leksikaküsimusi ja kirikuladina keeles toimunud muutusi. Kõige keerulisem osa ladina keele mõistmisel, süntaks, on kõrvale jäänud, välja arvatud konstruktsioonid *ablativus absolutus* ja *accusativus cum infinitivo*. On arusaadav, et piiratud tundide mahu jaoks määratud õpikus ei saa süveneda lauseõpetuse üksikasjadesse, kuid sellega seotud probleemid ilmuvad juba vormiõpetuse raames vähegi pikemate lausete puhul (nt käänete kasutamisevõimalused), mille juures jääb esitatud käänamis- ja pöörastabelitest kindlasti väheseks.

Ladina keele õpikute kirjutamisel on eri rahvastel sajanditepikkune ajalugu. Eesti keeles ja eesti keele alusel on seda tehtud palju lühemat aega: vähem kui sadakonna aasta jooksul. Meie mail on eeskujuks ja mõjutajaks olnud saksa keeles väljaantud õpikud, mille koostamise aeg oli XIX sajandil, klassikalise filoloogia õitseajal, mil Saksamaa oligi antiigiuurimuste keskus. Sealt lähtuv traditsioon sai eeskujuks, mille mõjud

ulatuvad praeguseni ja millele toetub ka siin vaadeldav õpik. Samas on sellel puudusi, millest hakati rääkima eriti möödunud sajandi teisest poolest alates, rõhutades grammatika esitamise liigsest formaalsusest tulenevaid probleeme. Grammatilist materjali tuleb õppimisel tõesti palju ja mitte kogu aines ei mängi keeles samaväärset osa. On mõistetav, et metoodiliselt arvestatakse praegusel ajal ikka rohkem sisulisi ja praktilises kasutuses olulisemaid külgi, mistõttu muutub ka õpikute struktuur. Keeles sagedamini esinevaid vorme ja nende moodustamist selgitatakse varem ja põhjalikumalt. Keskmesse tõusevad ladina keelest tõlkimisel adressaatkeele jaoks eripärased raskused (nt õpetades ladina keelt eesti- või venekeelsetele gruppidele tekivad erinevad probleemid). Nende asjaolude arvestamata jätmine raskendab siin vaadeldava õpiku kasutamist.

Keskne küsimus ja üldse mõte, miks meil sellist õpikut vaja on, koondub ladina keele arengute väljatoomisele kristlikus kontekstis. Kogu õpikumaterjali esitamisel on autor teinud märkusi ladina keele hilisemate arengute kohta võrreldes klassikalise ajaga. Need on esitatud grammatikaosade juures ja tekstidele lisatud sõnastikus. Ära on märgitud foneetilised ja leksikaalsed muutused, kuid morfoloogiast on ainult mõned üksikud näited ja kõrvale on jäänud hilisemad muutused lauses tervikuna. Mida oodanuks leida ja mis oleks keele arengu suhtes tähtis, on näiteks viited käändkondade süsteemi teisenemisele, sõnade grammatilise soo muutustele (nt *dies* meessoos asemel naissoost), verbivormistiku 2. ja 3. pöördkonna segunemisele jne. Kindlasti pidanuks selgitama ladina keele arengut analüütilisuse suunas, mis avaldus prepositsioonide sagedasemas kasutamises pöördelõppude asemel (nt *ei* asemel *ad eum* 'temale'), samuti mõne prepositsiooni esiletõus teiste arvel (nt *per*, *de*). Emotsionaalsust hakka-

sid lisama liised prefiks, millel polnud märgatavat sisulist tähendust (eriti verbide eesliide *con-*). Analüütilisuse näiteks on ka omadussõnade ülivõrde moodustamine abisõnaga *valde*, selmet kasutada klassikalist superlatiivi sufiksit (*issimus*, *-a*, *-um*, nt *amara valde pro amarissima* "kibedaim"). Sellistele keelenähtustele tähelepanu mittepööramine on seda kahetsusväärsem, et tegelikult on kõigi nende kohta näited õpikutekstides olemas, kuid võib sügavalt kahelda, et need iseseisvalt ilma selgitusteta üles leitakse ja nendest aru saadakse. Asi võiks aga pakkuda huvi, kuna need samad suundumused arenesid edasi romaani keeltes ja nende väljatoomine elavdaks kindlasti materjali esitamist õpikus.

Väike selgitus kuluks ära ka värsiõpetuse seisukohalt olulise eleeegilise distihoni kohta (lk 109), mis oli silbipikkustel põhinev klassikaline värsivorm. Värs muutus keskajal ja kristlikus luules silbilis-rõhuliseks ning pakub klassikalise-hilisladina arengute kontekstis huvi, eriti kuna paljud kirikuhümnid ja muud vokaalesitust kaasavad muusikavormid on tänapäeval kõige sagedasem koht, kus ladina keelt elavas esituses kuulda saab.

Verbi vormistik on ladinakeelsetest tekstidest arusaamisel keskse tähtsusega. See on ka kõige raskem osa õppija jaoks. Selline vorm nagu deponens keeles pole sugugi endastmõistetav nähtus ja tekitab eriti eestlase jaoks hulga peamurdmist. Siin peaks õpikus kindlasti olema põhjalikumaid selgitusi ja erinevaid näiteid. Raskuste jada saab alguse passiiviga, mis pole ladina keeles umbisikuline, vaid eeldab ka subjekti ja pööramisel võtab endale ainsuses ja mitmuses 3 + 3 isikulõppu seal, kus eesti keeles on ainult üks lõpp kõikide isikute jaoks. Kui õppijale saab selgitatud, kust leida see kummaline passiivse lause subjekt ja kuidas seda tõlkida, siis järg-

mine teema on deponens: verb, mis on küll passiivilõpuga, kuid hoopis aktiivse tähendusega, alus ja öeldis tõlkes nagu eesti keeles ikka. Nii kujuneb sellest õppijale lausa surmasõlm. Aga asja teeks lõbusamaks selgitus, et keskajal kaotasid deponensid oma passiivse vormi ja muutusid aktiivseteks ka vormi poolest, ja selle teadmine võiks mingil määral kergendusekski olla. Kardan, et neli lehekülge tabeleid kummagi teema juures koos minimaalsete selgitustega on passiivi probleemide jaoks ülimalt vähe.

Nagu õpiku autor saatesõnas ütleb, on loobunud grammatika pikkadest seletustest ja keelereeglid, st morfoloogia, on edastatud võimalikult skemaatiliselt – mille tulem on tavapärasest rohkem tabeleid. See võib olla küll vajalik, kuid metoodilises mõttes põhiliselt skeemidele toetumist ei saa otstarbekaks pidada, eriti kui autor ootab õpiku kasutajate sekka ka iseõppijaid. Silmas pidades keele grammatilise süsteemi üldise tundmise vähenemist (ka emakeele osas) praegusel ajal ja kas või elementaarsemgi terminoloogia teadmise puudulikkust, on liiga optimistlik eeldada, et ladina keelest pärit terminite sisu ja praktilist käibimist keeles suudetakse mõista. Ja seda eriti juhul, kui ka näiteid grammatikavorme käsitlevates peatükkides on vähe antud. Nii oleks ladina keele nimi ja tegusõna vormistiku moodustamise põhialuseks olevate osiste (tüve, sufiksiste, tunnuste, lõppude) leidmise põhimõtted vaja juba üsna alguses mitme näite varal selgeks teha ja hiljemgi üle korrata. Üldiselt tunduski õpikuga tutvudes, et iga teema selgitamine võidaks arusaamises palju, kui oleks rohkem näiteid. Nii näiteks piirdub gerundiimi (verbaalsubstantiivi, tegusõna nimisõnalise vormi, teonime) näitlikustamine ühe näitega akusatiivi kohta. Ka pole partitiivide ja infinitiivide kõigi tähtsamate tähenduste jaoks näiteid. Passiivi infinitiivi näiteks toodud *est amārī* tõlkes

'olla kardetud' (lk 187) on ju vastav verb hoopis mineviku kesksõna vormis, nii et küsimus siin kindlasti tekib.

Näidete toomisel on õpikus ka eksitavaid vorme, nt ablatiivi selgitamisel – seda käänat on tema mitmetähenduslikkuse tõttu üldse kõige raskem tõlkida. Põhitähendus ilma eessõnadeta on eraldav (*ab+lativus* 'äraviiv'), eessõnadega lisandub mitmeid muid tähendusi. Toodud näide *Studioso vinum bibimus* pole õnnestunud, sest tõlge 'üliõpilasega' eeldab antud juhul prepositsiooni *cum* 'koos'. Ilma prepositsioonita seisab ablatiiv kindlate verbidega koos (nt *vacare* 'millestki, kellestki ilma jääma') või on tähendused juba keerulisemad ja toovad kaasa süntaktilised nüansid (näitab vahendit, viisi, võrdlust, aega, kohta). Siit selgub, et käänete erinevaid ülesandeid ja kasutusvõimalusi peaks selgitama paralleelselt vormistikuga, eriti kui eeldada pikematest lausetest arusaamist.

Näidete puhul tekitavad arusaamatust 1. ja 2. tuleviku juures antud tõlked, mis mõlemal juhul on esitatud *hak-kama*-vormis: fut 1 'ma hakkam kiitma', fut 2 'ma hakkam kiitma'. Teisel juhul peaks tõlge olema 'olen kiitnud (tulevikus)'. Selgituse alguses on küll näite lauses korrektne tõlge, kuid tabelites lk 107 ja 108 ilmub 1. tulevikuga sarnane tõlge, mida ei saa õigeaks pidada. Eestlasest õppijale on probleem seda suurem, et meie keeles tulevik sellisel kujul puudub.

Metoodilises mõttes olekski mõistlik, et grammatika selgitamisel pööratakse suuremat tähelepanu sagedamini kasutatavatele vormidele ja neid selgitatakse põhjalikumalt. Sellest seisukohast tundub imelik, et perfekti partitsiibile ja futuurumi partitsiibile on antud võrdselt ruumi (pool lehekülge koos tabelitega). Perfekti partitsiip on aga üks sagedamini kasutatav verbivorm üldse, nt omadussõna tähenduses ja passiivi aegade moodustamisel, tuleviku kesksõna võib

leida ladina tekstidest seevastu üsna harva.

Nagu juba öeldud, pole õpikus süntaksi küsimustele vajalikku ruumi pühendatud. Eraldi teemana on *accusativus cum infinitivo* t küll selgitatud ja see on ka üks raskemini tõlgitavaid lausekonstruktsioone, kuid selgitus ilmub siiski kaks peatükki pärast harjutuslauset (lk 173 *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*). Jällegi oleks õpikus asjakohane märkida, et seesama raskusi valmistav süntaksielement hakkas keskajal taanduma arusaadavama ja eesti keele loogikale lähema *et-kõrvallause* kasuks (sidesõna *quia, quod* kasutamise abil). Nii et ladina keele hilisemas arengus on kindlasti seiku, mida pidanuks õpikus veel esile tooma.

Peatükkide lõpus olevad käsulauad NB! märgiga tunduvad oma üldises sõnastuses mõttetutena. Sellised juhtnöörid teemade all, nagu „õppige ära tundma” (vastavaid vorme või sõnu) või „õppige tõlkima”, ei anna õppijale küll mingit erilist tegevusimpulssi – mida muud nad terve õpiku ulatuses tegema peaksidki? Ainuke mõttekas käsk on pähe õppida konkreetsete harjutuste sõnad (2., 3. ja 4. peatükk).

Kindlasti oleks oodanud, et iga grammatikaosa juures oleks viiteid seoste või vastuoludele eesti keelega. Sealt tulenevad ju ka kõik ladina keele õppimise raskused, sest keelesüsteemides on põhimõttelisi erinevusi. Isegi õpiku alguses, kui on juttu rõhust, võiks viidata ladina sõnadele, mida praegu hääldatakse meil pidevalt vale rõhuga, nt *carmina*: rõhutatakse eelviimast silpi, kui rõhk peab olema 1. silbil. Sellistes kriitilistes sõnades võiks eelviimase silbi lühiduse isegi kaarekesega ära märkida. Nii on tegelikult selle õpiku kasutamisel jäänud õpetajale eriti suur roll koos vajadusega anda hulk lisaselgitusi, tuua lisanäiteid ja mõtestada lahti õppimisel kerkivaid küsimusi. Lisada tuleks ilmselt ka eesti

keelest ladina keelde tõlkimise materjali, mis õpikus praegu puudub. See aitaks õppijat keeltevahelistele seostele teisest küljest läheneda. Tulenevalt hilisladina ja keskaja teoloogiliste tekstide käsitlemise eripärast tuleks kasuks ka vastavate keelemuutuste esitamine eraldi osana, mille abil kujuneks terviklikum pilt ladina keele arengutest. Praegu on vastavad märkused erinevatesse õppepeatükkidesse hajutatud.

Kokkuvõtteks võib öelda, et formaalselt on õpik teoloogidele igati korrektne, kuid pole just kõige õppijasõbralikum. Järgides üldjoontes traditsioonilisi grammatika esitamise põhimõtteid, on selgituste osa viidud miinimumini ja piirdutud tabelite kujul esitusega. Eri-

ti praeguse aja üliõpilase jaoks ei saa seda otstarbekaks lahenduseks pidada. Julgen kahelda, kas selle õpikuga iseseisva tekstist arusaamiseni jõutakse. Teades karisid, mis ladina keele õppija teele kerkivad, oleks autoril olnud vaja nii mõneski kohas abikäsi ulatada, et ennetada meeletusid ja tõrkeid, mis ei luba ladina lauset tõlkida isegi siis, kui kõikide sõnade tähendus on teada. Teades ladina keele osa kultuuriloos, oleks sellest tõsiselt kahju, sest see keel on kindlasti väärt, et temaga tegelda ja vaevagi näha, mille tasuks avardub arusaamine nii erinevatest keeltest kui ka kultuuridest.

ANNE LILL